

Befogadó városi terek létrehozása a civil társadalomtudomány segítségével

Creating inclusive urban spaces through citizen social science

GÉBERT JUDIT, MIHÓK BARBARA, JUHÁSZ JUDIT,
TELEK ÁKOS, BALOGH SÁRA, CZEGLÉDI ALEXANDRA,
PATAKI GYÖRGY

GÉBERT Judit: egyetemi docens, tudományos munkatárs, ELTE Társadalomtudományi Kar, Empirikus Tanulmányok Intézete; 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A; ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Kutatóintézet; 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; geberty.judit@tat.k.elte.hu, geberty.judit@tk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-0026-1847>

MIHÓK Barbara: tudományos munkatárs, SZTE Gazdaságtudományi Kar, Ökológiai Közgazdaságtan Intézet; 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.; Environmental Social Science Research Group Nonprofit Kft.; 1051 Budapest, Nádor u. 9.; mihok.barbara@essrg.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9785-4808>

JUHÁSZ Judit: tudományos munkatárs, SZTE Gazdaságtudományi Kar, Ökológiai Közgazdaságtan Intézet; 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.; judit.juhasz@eco.u-szeged.hu; <https://orcid.org/0000-0002-5765-6575>

TELEK Ákos: résztvevő kutató, SZTE Gazdaságtudományi Kar, Ökológiai Közgazdaságtan Intézet; Közös Jelek Kutatócsoport; 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.; telekakos98@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0006-3974-9176>

BALOGH Sára: résztvevő kutató, SZTE Gazdaságtudományi Kar, Ökológiai Közgazdaságtan Intézet; Közös Jelek Kutatócsoport; 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.; sarabalogh99@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0008-4777-507X>

CZEGLÉDI Alexandra: tudományos munkatárs, Environmental Social Science Research Group Nonprofit Kft., 1051 Budapest, Nádor u. 9.; Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont, 1089 Budapest, Orczy út 46-48.; czegledi.alexandra@periferiakozpont.hu; <https://orcid.org/0009-0002-8664-7886>

PATAKI György: tudományos munkatárs, Environmental Social Science Research Group Nonprofit Kft.; 1051 Budapest, Nádor u. 9.; pataki.gyorgy@essrg.hu

KULCSSZAVAK: nagyothalló fiatalok; részvétel; inkluzív városi terek; társadalmi befogadás; civil társadalomtudomány

ABSZTRAKT: Tanulmányunk a civil társadalomtudomány (citizen social science) módszerével vizsgálja szegedi és Szeged környéki hallássérült (ezen belül a nagyothalló) fiatalok társadalmi befogadással kapcsolatos élményeit a különböző városi mikro- és mezoterekben. Résztvételi kutatásunkban egy többfázisú folyamatot valósítottunk meg, amelynek részét képezte a kutatócsoport toborzása és képzése, a közös kutatási kérdések kidolgozása, félig strukturált interjúk készítése, valamint egy helyspecifikus adatgyűjtés a Spotteron mobilalkalmazással. A kutatás eredményeként létrejött egy online erőforrás-adatbázis a helyi, befogadó szolgáltatókról, és több “valóságlabor”-esemény révén szakmai és közösségi disszeminációt is végeztünk.

Eredményeink szerint a társadalmi befogadást leginkább a kommunikáció minősége és az emberi viselkedés, továbbá a vizuális kommunikációt biztosító megoldások hatá-

rozzák meg. A halláskárosodás heterogenitása, a „láthatatlanság” és a kommunikációs elérések kapcsolati nehézségekhez, elszigetelődéshez és önértékelési problémákhoz vezethetnek. Ezek ellensúlyozásában fontos erőforrásnak bizonyulnak a család és az oktatási intézmény támogatása, a jól szervezett audiológiai szolgáltatások és a megfelelő technológiai eszközök. A Spotteron-adatok és az interjúk alapján gyakorlati javaslatokat fogalmazunk meg mikrotéri (például térszervezés, nonverbális kommunikáció, tempó- és időkezelés) és mezotéri (például közösségépítés, érzékenyítő programok, intézményi hozzáférés fejlesztése, feliratozás, jelyelvi tolmácsolás) szinten egyaránt.

Következtetésünk, hogy a befogadás kétirányú kapcsolódást igényel, s hogy a hatalmi viszonyok és a közösségek széttagoltsága kezelendő kihívást jelentenek. A civil társadalomtudomány rugalmas, reflexív módszertana értékes eszköz lehet a nagyothalló fiatalokkal történő közös kutatásban, ugyanakkor időigényes és projektalapú rutinszerű alkalmazása módszertani finomításokat igényel.

Judit GÉBERT: *associate professor, research fellow, Institute of Empirical Studies, ELTE Faculty of Social Sciences; Pázmány Péter sétány 1/A., H-1117 Budapest, Hungary; Institute of Sociology, ELTE Research Centre for Social Sciences; Tóth Kálmán u. 4., H-1097 Budapest, Hungary; gebert.judit@tatk.elte.hu, gebert.judit@tk.hu; https://orcid.org/0000-0002-0026-1847*

Barbara MIHÓK: *research fellow, Institute of Ecological Economics, Faculty of Economics, University of Szeged; Kálvária sgt. 1., H-6722 Szeged, Hungary; Environmental Social Science Research Group Nonprofit Kft.; Nádor u. 9., H-1051 Budapest, Hungary; mihok.barbara@essrg.hu; https://orcid.org/0000-0002-9785-4808*

Judit JUHÁSZ: *research fellow, Institute of Ecological Economics, Faculty of Economics, University of Szeged; Kálvária sgt. 1., H-6722 Szeged, Hungary; judit.juhasz@eco.u-szeged.hu; https://orcid.org/0000-0002-5765-6575*

Ákos TELEK: *participating researcher, Institute of Ecological Economics, Faculty of Economics, University of Szeged; Common Signs Research Group; Kálvária sgt. 1., H-6722 Szeged, Hungary; telekakos98@gmail.com; https://orcid.org/0009-0006-3974-9176*

Sára BALOGH: *participating researcher, Institute of Ecological Economics, Faculty of Economics, University of Szeged; Common Signs Research Group; Kálvária sgt. 1., H-6722 Szeged, Hungary; sarabalogh99@gmail.com; https://orcid.org/0009-0008-4777-507X*

Alexandra CZEGLÉDI: *research fellow, Environmental Social Science Research Group Nonprofit Kft., Nádor u. 9., H-1051 Budapest, Hungary; Periféria Center for Public Policy and Research; Orczy u. 46-48., H-1089 Budapest, Hungary; czegledi.alexandra@periferiakozpont.hu; https://orcid.org/0009-0002-8664-7886*

György PATAKI: *research fellow, Environmental Social Science Research Group Nonprofit Kft.; Nádor u. 9., H-1051 Budapest, Hungary; pataki.gyorgy@essrg.hu*

KEYWORDS: *hard-of-hearing young people; participation; inclusive urban spaces; social inclusion; citizen social sciences*

ABSTRACT: *The method of citizen social science is used to examine the experiences of young people with hearing impairments (including those who are hard of hearing) in Szeged and the surrounding area regarding social inclusion across various urban micro- and meso-environments. The participatory research followed a multi-phase process that included recruiting and training the research team, developing common research questions, conducting semi-structured interviews, and collecting location-specific data using the Spotteron mobile app. The research resulted in the creation of an online “resource” database on local inclusive services, and professional as well as community dissemination was carried out through several “Living Lab” events.*

The findings indicate that social inclusion is most strongly determined by the quality of communication and human behaviour, as well as by solutions that enable visual communication. The heterogeneity of hearing loss, its “invisibility,” and communication differences can lead to relationship difficulties, isolation, and self-esteem issues. Support from family and educational

institutions, well-organised audiological services, and appropriate technological tools have proved to be important resources in addressing these issues. Based on Spotteron data and interviews, practical recommendations were formulated at the micro level (e.g., spatial organisation, nonverbal communication, pace and time management) and meso level (e.g., community building, awareness programs, improving institutional access, captioning, sign language interpretation).

It is concluded that inclusion requires a two way connection and that power relations and the fragmentation of communities are challenges that need to be addressed. The flexible, reflexive methodology of civil society studies is identified as a valuable tool in joint research with hard-of-hearing young people; however, its time-consuming and project-based routine application is found to require further methodological refinements.

Bevezetés

A városfejlesztés egyik nagy kihívása a városi terek elérhetővé tétele minden városlakó számára. Ez különösen érvényes a város mezo- és mikroterekre, mint amilyenek például a hivatali ügyintézés, a városi egészségügyi szolgáltatások, szórakozási lehetőségek és az önszerveződő kisközösségek. A városi terek befogadóvá tétele különösen fontos feladatot jelent a jelenleg uralkodó társadalmi struktúrák által sérülékenyebbé tett társadalmi csoportok – például mélyszegénységben vagy fogyatékossgal élők – esetében, akik a társadalom strukturálisan kedvezményezett csoportjaihoz képest kevésbé tudják hallatni a hangjukat, a döntéshozatalban alulreprezentáltak, és így a jelen viszonyok között „hangtalan” (*voiceless*) társadalmi csoporttá válnak (Málovics et al. 2017). Az ő szempontjaik becsatornázása a városfejlesztési döntésekbe speciális módszereket, végső soron az uralkodó társadalmi struktúrák megváltoztatását igényli.

A kihívás megoldására a szakirodalom túlnyomó része a részvételiséget javasolja (Csanádi et al. 2010). A közvetlen részvételi módszerek, mint az állampolgári tanács, a részvételi költségvetés stb., számos előnnyel járnak. Nemcsak becsatornázzák a különböző szempontokat a döntéshozatalba, hanem megerősítik a városi közösségi kohéziót és hozzájárulnak a városi fejlesztések hosszú távú fenntarthatóságához is. A szakirodalomban és a gyakorlatban számos jó példát találunk a részvételiségen alapuló városfejlesztésre, ilyenek például a közösségi költségvetéssel vagy részvételi tervezéssel készülő projektek (Sintomer et al. 2008; Tuza and Kovács 2024; Tuza 2025). A részvételi folyamatok során egyre gyakrabban találkozhatunk digitális megoldásokkal is, amelyek nemcsak értékelő, hibabejelentő funkciót látnak el, hanem folyamatos aktív részvételre is lehetőséget adnak. Ezeket a szerzők gyakran digitális kormányzásnak (*digital governance*) nevezik (Cinderby 2010). Magyarországon ilyen megoldás például a Józsefváros applikáció¹ vagy a Járókelő applikáció.² Előbbi az önkormányzat applikációja, amely kerületi hírekről nyújt tájékoztatást, emellett a helyi lakosok is bejelentést tehetnek megoldásra váró ügyekről. Utóbbit a Járókelő Közhasznú Egyesület üzemelteti, amely kapcsolatban áll önkormányzatokkal, az FKF Nonprofit Zrt-vel, a Budapest Közút Zrt-vel, annak érdekében, hogy a bejelentések alapján megoldást találjanak a közterületeken észlelt problémákra.

Az egyes bevonási, részvételi módszereken túl magának a tudományos módszertannak is feladata van az uralkodó struktúrák által hátrányos helyzetűvé tett társadalmi csoportok kutatásában. A szokásos kutatási módszertanok ugyanis nem sokat változtatnak e csoportok helyzetén. A kutatók emiatt választják az ilyen csoportokkal a részvételi kutatási módszertanokat, amelyek közül a részvételi akciókutatás az egyik legrégebbi módszertani tradíció. Az újabbak közé tartozik a civil tudomány (*citizen science*) és a civil társadalomtudomány (*citizen social science*), melyek lényege, hogy maga a kutatási folyamat is átalakul azért, hogy tükrözze azt a részvételiséget, amely nincs jelen a társadalomban. A civil tudományban az ún. laikus és professzionális akadémiai résztvevők társkutatókká válnak, közösen alakítják a kutatás folyamatát az ötleteléstől, a kutatási kérdések feltevésétől, az adatgyűjtési és elemzési módszer kiválasztásán át a disszeminációval kapcsolatos döntésekig (Albert 2021; Purdam 2014). A civil társadalomtudomány a részvételi akciókutatásból (*participatory action research* – PAR) és a közösség-szervezés hagyományaiból táplálkozik (Albert et al. 2021). A civil társadalomtudomány viszonylag új kifejezés, míg a civil tudomány hosszabb múltra tekint vissza. A civil tudomány egyik célja eredetileg nagy adathalmaz összegyűjtése volt elsősorban természettudományi alkalmazásokban. Kezdetektől jelen van azonban másik célja is: a tudomány és a kutatás demokratizálása. A civil társadalomtudományban a hangsúly ez utóbbin, s ebből következően a részvételiségen van.

Szegedi, illetve Szeged környéki hallássérült fiatalokkal végzett kutatásunkban a civil társadalomtudomány segítségével vizsgáljuk meg, hogy a hallássérült (ezen belül a nagyothalló) fiataloknak a társadalmi befogadással kapcsolatban milyen élményeik vannak a különböző városi mikro- és mezoterekben. Kutatásunk további célkitűzése, hogy eredményeinkre alapozva javaslatokat tegyünk arra vonatkozóan, hogyan lehet inkluzív városi tereket létrehozni. Kutatásunk több szempontból is újdonságértékű. Egyrészt a civil társadalomtudomány alul-reprezentált módszer a városfejlesztésben, másrészt a hallássérült fiatalok társadalmi befogadását Magyarországon részvételi módszerekkel kevesen, azon belül is elsősorban az oktatásban vizsgálták (Sándor et al. 2023). Kutatásunk a részvételi városfejlesztés és a fogyatékosságtudomány elméleteinek metszetében helyezkedik el, kifejezett célunk ezek összefüggéseinek felmutatása.

Tanulmányunkban először bemutatjuk a kutatás folyamatát, a kutatócsoport felállítását, a kutatási kérdések kialakítását, az adatgyűjtést és az elemzést. Ezt követően ismertetjük az eredményeinket. Végül reflektálunk kutatásunk és úgy általában a civil társadalomtudomány mint kutatási módszertan korlátaira.

A részvételi kutatásunk első lépéseként végzett szakirodalmi áttekintés szerint a hallássérültekkel kapcsolatos hazai kutatásokban megjelenő két fő esélyegyenlőségi terület az oktatás és a munkahely (Hangya, Mecseri 2017; Holecz et al. 2017). Néhány tanulmány a siket és hallássérült közösség sajátos helyzetére összpontosít a nyelvhasználat és az állampolgári jogok szempontjából (Bartha,

Hattyár 2002; Kósa et al. 2005). A szubjektív jóllétről, az oktatáson és a munkahe-lyen kívüli élettereokról (például szabadidő) azonban nagyon kevés tanulmány ér-hető el (Balatoni et al. 2023).

A kutatás folyamata

Kutatásunkban különös tekintettel voltunk arra, hogy a kutatócsoport megalapí-tása nyílt és transzparens módon történjen, hogy a kutatási kérdéseket közösen alakítsuk ki, és a kutatás folyamata során reflektáljunk a résztvevők jóllétére.

A kutatócsoport alapítása, működése és a részvételi kutatás folyamata

2021-ben egy ifjúsági civil társadalomtudományi folyamatot indítottunk hallássé-riült fiatalokkal a társadalmi inklúzióért Szegeden. Ez a kutatás egy korábbi kuta-tási projekt folytatása volt, amely a szegedi hallássérült gyerekeket nevelő csalá-dok egészségügyi esélyegyenlőségi kérdéseit tárta fel 2018-2019-ben (Bajmócy et al. 2022; Gébert et al. 2022).

A civil társadalomtudományi folyamatnak kettős célja volt. Egyrészt, hogy feltárjuk, a hallássérült fiatalok hogyan értékelik saját szubjektív jóllétüket és a társadalmi befogadást; milyen kihívásokat érzékelnek (például a foglalkoztatás, lakhatás terén), és milyen erőforrások állnak rendelkezésükre. Másrészt, hogy a kutatási folyamatban is reflektáljunk a társadalmi inklúzió kérdésére, és kutató-ként tematizáljuk saját tapasztalatainkat.

A kutatás közvetett célja volt, hogy exponálja az érintett fiatalok – és általá-ban is az érintett személyek – gondolatait, élményeit, teret és platformot biztosít-son számukra, hogy kifejezhessék magukat, igényeiket és megélt tapasztalataikat, és hogy ezeket az üzeneteket eljuttassa a társadalom számára.

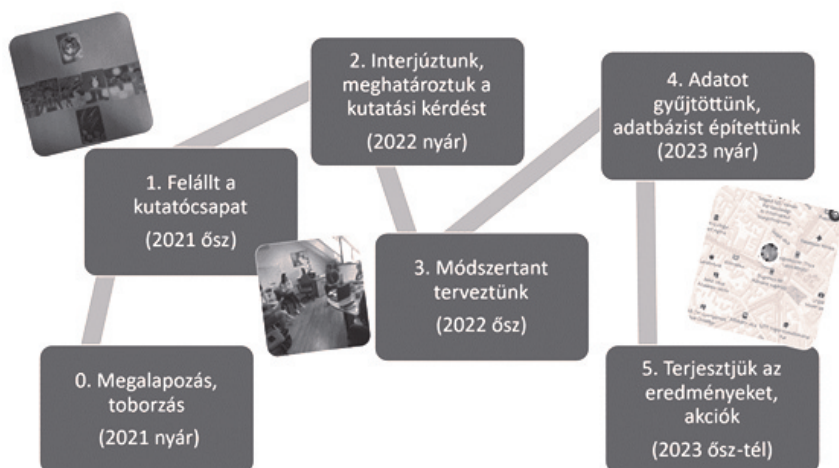
A kutatást pár hónapos előkészítő munka előzte meg. A kutatás kereteit a YouCount pályázat és a Környezeti Társadalomkutatók (*Environmental Social Science Research Group, ESSRG*) biztosították. A Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudo-mányi Kara vállalta, hogy helyet ad a kutatás egyes folyamatainak. Így a „Közös Jelek” címet viselő kutatás hivatalosan megkezdődött 2021 tavaszán a toborzás folyamatával.

A toborzás során az SZTE Életvezetési Tanácsadó Központon keresztül meg-hívót küldtünk a Központnál regisztrált hallássérült hallgatóknak, illetve az egye-temi hálózatokon keresztül terjesztettük a kutatásba szóló meghívást. A toborzási felhívást az egyetemi Facebook-csoportban is közzétettük, továbbá az egyetemi híroldalon is megjelent egy cikk a tervezett kutatásról. A meghívásra jelentkezett válaszadókkal egyéni beszélgetéseket szerveztünk, amelyek keretében tájékoztat-tuk őket a projektről és feltártuk motivációjukat.

A kutatás fázisai

Az első fázisban a fő cél a kutatócsoport felépítése, egymás megismerése és a biztonságos mikrotér és a bizalom megteremtése volt. 2021 szeptemberében tartottuk az első Közös Jelek Kutatócsoport megbeszélést a csatlakozó három junior és két szenior hallássérült taggal, valamint három halló egyetemi hallgatóval. A fiatalabb és alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalokkal azonban nem tudtunk érdemi kapcsolatba kerülni, és a jelnyelvet használó közösséggel is csak a projekt vége felé sikerült kapcsolatot teremtenünk. Ez azt jelenti, hogy célcsoportunk végül a tervezettnél szűkebb lett, s közös eredményeink olyan magasan kvalifikált nagyothalló fiatal felnőttek tapasztalataira épülnek, akik mindannyian szóbeli és írásbeli magyar nyelvhasználók (1. ábra).

1. ábra: A kutatás fázisai
Phases of the research

találkozókon egyrészt beszélgettünk arról, hogy mit jelent a „jó élet” fogalma, elsősorban Amartya Sen és Martha Nussbaum képességszemlélete alapján (Nussbaum 2002; Sen 2003). Másrészt személyes történeteket osztottunk meg a társadalmi befogadással kapcsolatos átélt tapasztalatokról. Harmadrészt kutatásmódszertani képzést nyújtottunk a résztvevőknek, elsősorban az interjúzással mint kvalitatív adatgyűjtési módszerrel kapcsolatban. Az együttműködési folyamat alatt hárman, egyetemi (halló) kutatóként rendszeres értékelő, reflexiós megbeszéléseket tartottunk külön is arról, hogy mit tapasztaltunk és tanultunk az inkluzivitási törekvéseink kapcsán, és hogy miként éljük meg a kutatócsoporti munkát. Az így készült kutatói reflexiós naplót is felhasználtuk az elemzés során.

A kutatás második fázisában interjúkat készítettünk, melyek célja a kutatási kérdések konkretizálása és kiválasztása volt. A kutatócsoporttal közösen állítottuk össze az interjú vezérfonalát, melynek középpontjában a szegedi hallássérült

fiatalok társadalmi befogadással kapcsolatos tapasztalatai álltak az élet különböző szegmenseiben. A közös interjúkészítés során összesen 13 félig strukturált interjút készítettünk a kutatócsoport tagjaival és más szegedi hallássérült fiatalokkal. Emellett két fókuszcsoportos beszélgetést is szerveztünk. Ezekben az interjúban a kutatócsoport tagok interjúkészítő-kérdező szerepben és interjúalanyként is részt vehettek. Az interjúk online, személyesen vagy írásban készültek, melyek mindegyikéről írásbeli összefoglaló készült. A kutatók az interjúk és a fókuszcsoportok főbb megállapításait az interjú vezérfonala alapján készített *in vitro* kódolás segítségével foglalták össze. Az elemzés eredményét részletesen megvitattuk a kutatócsoport tagjainak találkozókon.

2022. május 16-án tartottuk meg az első Valóságlaborunkat. A Valóságlabor célja az volt, hogy bemutassuk a kutatás eddigi eredményeit és megtaláljuk az érintettek közötti kapcsolatokat, együttműködési lehetőségeket. A meghívottak a következők voltak: jelyelvi tolmács, a szegedi, hallássérült gyerekeket oktató iskola képviselői, a helyi érdekvédelmi szervezet képviselői, SZTE oktatók és az SZTE Életvezetési Központ munkatársai. Összesen tíz meghívott vendég és a kutatócsoport kilenc tagja vett részt az eseményen.

Ezt követően a kutatócsoport a felmerülő témákat lehetséges kutatási kérdésekké alakította át, majd egy többszemponútú, deliberatív értékelési keretrendszer segítségével rangsorolta őket. Az értékelés befejeztével megvitattuk és véglegesítettük a rangsort, és kiválasztottuk a kutatás további szakaszában használt két kutatási kérdést. Ezek a következők:

- 1) *Milyen városi tereket használnak a hallássérült fiatalok, és hogyan érzik magukat ott (a társadalmi befogadás szempontjából)?*
- 2) *Hol vannak a városban azok a "jó helyek" (intézmények, szolgáltatások, személyek stb., amelyek befogadóak, könnyen elérhetőek, támogatóak stb.), amelyek a hallássérült fiatalok számára erőforrást jelentenek a városi hálózatban?*

A kutatás harmadik fázisában kialakítottuk az adatgyűjtés módszertanát. 2022 októbere és novembere között további toborzást végeztünk, e-mailben és személyes kapcsolatokon keresztül felvettük a kapcsolatot körülbelül harminc hallássérült fiatallal, akik közül végül ketten csatlakoztak a csoporthoz. A kutatócsoport tagjainak találkozókon a kutatási módszertanon dolgoztunk. Novemberben került sor a második és harmadik Valóságlabor-találkozókra, decemberben pedig egy, az SZTE Életvezetési Központ által szervezett esélyegyenlőségi konferencián mutattuk be a munkánkat. December elején indítottuk el az adatfelvételt a nemzetközi projektben fejlesztett Spotteron mobilalkalmazás segítségével.

A negyedik fázisban gyűjtöttünk adatokat. A Spotteron mobilalkalmazással történő adatrögzítés 2022 decemberétől 2023 márciusáig tartott. A YouCount-app egy GPS-helymeghatározással összekötött applikáció, amely az adott ponton az alábbi információk rögzítését tette lehetővé: a helykategória (például közszolgálati intézmény, üzlet, munkahely); kivel van az adatfelvevő (egyedül, baráttal stb.); a kommunikáció minősége; a kommunikáció akadálymentességének mérté-

ke; milyen tényezők teszik lehetővé az akadálymentes kommunikációt; hogyan érzi magát az adatfelvevő az adott helyszínen. Az adatbázis felállításában az érintettek egy formanyomtatvány segítségével szolgáltatott adatokat. A formanyomtatvány rákérdezett arra is, elfogadják-e az adott helyen a SINOSZ-igazolványt, illetve hogy miért ítélik meg pozitívan az adott helyet. Az adatgyűjtésben négy nagyothalló civil kutató vett részt, akik összesen hetven adatpontot gyűjtöttek 2022 decemberétől 2023 márciusáig.

Az alkalmazás adatainak elemzése 2023. májusban fejeződött be. Az eredményekből egy ún. „Erőforrás-adatbázist” építettünk. Az Adatbázis egy online elérhető platform, amely a hallássérült személyek számára Szegeden a pozitív, erőforrást nyújtó helyszíneket, szolgáltatásokat gyűjti össze több kategóriában (például szépség-wellness szolgáltatások, egészségügyi intézmények, kulturális intézmények, vendéglátóhelyek, audiológiai szolgáltatások). Az Adatbázis építése folyamatos, szándékaink szerint a szegedi hallássérült közösségnek átadva hasznos segítség lesz minden szegedi vagy Szegedre látogató érintett számára, illetve tovább bővül a jövőben. Az eredményeket az Erőforrás-adatbázissal együtt bemutattuk a Valóságlaborokon.

Az ötödik fázis az eredmények disszeminációjának szakasza volt. 2023 szeptemberében megrendeztük a projekt szegedi esettanulmányának bemutatkozó konferenciáját: a Közös Jelek Minikonferenciát. Az esemény az Environmental Social Science Research Group (ESSRG), az SZTE Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont és a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségének együttműködésében került megrendezésre. A rendezvényen bemutattuk a kutatás folyamatát és az eddigi eredményeinket. A rendezvény második felében két felkért előadó a siket közösség képviseletében beszélt személyes tapasztalatairól, megéléseiről, emellett a jelnyelvi tolmácsszolgálat és a KONTAKT tolmácsszolgálat is bemutatkozott. A konferencia után az eredmények további feldolgozását, terjesztését, az Erőforrás-adatbázis fejlesztését terveztük és kezdtük meg. A Közös Jelek Kutatócsoport hivatalos zárására 2024 februárjában került sor. A munka azonban nem állt meg, a kutatás folyamánként elindult egy munkahelyi esélyegyenlőséget tárgyaló kurzus az SZTE GTK-n, tovább folyik az Erőforrás-adatbázis építése, valamint az eredmények visszacsatornázása a helyi – hallássérült és halló – közösség számára.

Eredmények

Eredményeinket többféle empíriára alapozzuk. Először az elkészült interjúk tematikus elemzése alapján összegezzük a hallássérült személyek társadalmi inklúzióval kapcsolatos személyes megéléseit és tapasztalatait. Ezt követően bemutatjuk fejlesztési javaslatainkat a városi mikro- és mezotér számára. A fejlesztési javaslatainkat az interjúk, a fókuszcsoporthoz, a kutatás során készült jegyzetek –

kutatási naplók, Valóságlabor-jegyzetek –, a Spotteron adatgyűjtés deskriptív elemzése alapján, többszörös interpretációs alkalmak után, a kutatócsoporttal közösen fogalmaztuk meg.

Megélések, tapasztalatok a társadalmi inklúzióról

A halláskárosodás előzményei és jellemzői egyénre jellemzőek, a hallássérültek csoportja heterogén és színes – tehát nem alkalmazható egyféle megközelítés. A hallássérülés „nem láthatósága” sok szempontból, például érdekérvényesítés során kihívást jelenthet. A halló emberek nagyon sok esetben egyszerűen nem találkoznak és nem kommunikálnak hallássérült személyekkel, így nem is tudnak túl sokat róluk. A hallássérült fiatalok problémái, élettapasztalatai, szükségletei és erőforrásai sokak számára ismeretlenek maradnak, és a halló közösség részéről nem tematizálják a befogadás (vagy inkább a kapcsolat) szükségességét és módját.

„Mivel a bal fülem még beszédterületben van, így könnyebb a kommunikáció mindenkivel, és nehezen észrevehető, hogy hallássérült lennék, nem okozok ezzel másokban frusztrációt.” (R3)

„Kell sok olyan program a hallókkal, ahol a hallók megismerik a hallássérültek problémáit, mindennapi életüket. Fontos lenne.” (R11)

Az, hogy egy hallássérült egyén hogyan birkózik meg a társadalmi környezettel, a személyes erőforrásain és készségein alapul. A személyes és a szociális szempontok azonban összefüggnek és kölcsönösen függenek egymástól. Például a hallássérült fiatal "coming outja" (azaz állapotának, szükségleteinek és kéréseinek kinyilvánítása) egy új környezetben döntő fontosságú pont, és nagy bátorságot igényel. Ez könnyebben megtörténhet, ha a többiek nyitottak, együttérzőek és hajlandóak tanulni.

„Van olyan, hogy nem mondom el, pedig el kellene, azért, mert nem akarom, hogy sajnáljanak. Hogy akkor most elmagyarázzam, hogy ez hogyan működik, nehéz megfogalmazni. Elmagyarázni, és nem tudom, hogy őt akkor ez mennyire érdekli.” (R6)

„Ha valaki nem ismert, és utólag mondom, azt mondja, nem is lehet észrevenni. Ez jó, de olyan helyzetben, amikor meg jelezni kell, akkor meg rossz.” (Fókuszcsoport résztvevője)

„Amikor elmondtam az osztálytársaimnak, megkönnyebbültem.” (R2)

A hallássérült gyerek esetében nagyon fontos tényezőnek bizonyult, ha legalább egy olyan felnőtt volt (általában a szülő és/vagy egy empatikus tanár), aki képviselte a gyermeket, aki szószólójaként viselkedett.

„Anyum nem adta fel, tovább vitt más orvosokhoz, és akkor végül megállapították, hogy hallássérült vagyok. Amit édesapámtól hallottam, őt eléggé váratlanul érte és eléggé letört miatta, anyumnak nem nagyon volt ideje ezen gondolkodni, rögtön intézkedett, hogy minél jobb környezetbe kerülhessek, minél hamarabb megtanulhassak beszélni.” (R7)

„Nekik is, főleg édesanyámnak köszönhetem azt, hogy egyáltalán tudok beszélni, tudok érvényesülni a hallók világában.” (R8)

„Szerencsére egészen kisiskolás korom óta segített nekem egy szurkopedagógus, sokat gyakoroltunk különböző nyelvtani/beszédfejlesztő feladatokat. Sokat segített abban is, hogy fogadjam el magamat, és jótanácsokkal látott el, ha kellett, képviselte érdekeimet is.” (R7)

A kommunikációs eltérések kapcsolati nehézségekhez vezetnek. Ez a kapcsolati kihívás a halló embereket is érinti, beszélgetéseink során a halló résztvevők sok olyan történetet osztottak meg, amelyben elmondták, mennyire bizonytalanok voltak abban, hogyan kommunikáljanak jól, hogyan kapcsolódjanak hallássérült társaikhoz. A kommunikációs nehézségek érzelmi nehézségeket idéznek elő (a halló személyekben is). A tehetetlenség, a frusztráció és az önvád gyakran említett érzelmek a kommunikációs nehézségekkel kapcsolatban. A tehetetlenség akkor is jelentkezhet, amikor az adott személy a halló és hallássérültek közötti kommunikációs problémák vagy félreértések tanúja.

„Sokszor félreértések vannak. Sokan azt hitték, hogy nem kedveli őket a hallássérült ismerőse, mert nem nézett a szemükbe, és mert a gesztusnyelve más volt. Nem a befogadó nem jó szándéka, hanem félreértés. Egyszerűen mások az eszközök. Ebből több konfliktus is volt, meg kellett beszélni, hogy nem haragszik arra az emberre.” (Fókuszcsoport résztvevője)

„Emlékszem, hogy rossz érzés volt, hogy nem tudok mit kezdeni ezzel a helyzettel.” (Fókuszcsoport halló tagja)

A csoportos tevékenységek, párhuzamos beszélgetések, a háttérzaj sokszor nagy kihívást jelentenek a hallássérült fiatalok számára, és ez döntő szempont a társadalmi életükben. Ha a csoport nem biztosítja az akadálymentes/inkluzív

kommunikációt, a hallássérült személy kirekesztetté válhat, még akkor is, ha a fizikai térben vannak körülötte mások.

„De a kirekesztettséget én is érzem. Én sem szeretek róla beszélni, ez a bátorságihiány, amit Á. mondott. Inkább próbálok úszni az árral, és ebből többször van olyan, hogy nem tudok bekapcsolódni a beszélgetésbe, amit ők mondanak.” (Fókuszcsoport résztvevője)

„Meg sokáig én zárkózott voltam, és ezt az egész zárkózottságomat nem a hallássérülésemhez kötöttem, hanem azt hittem, hogy nekem csupán ilyen a személyiségem, és mivel én nehezen értek szót a csoportos beszélgetésekben, hogy mondjuk, leülünk öten az asztalhoz, és elkezdenek az emberek össze-vissza beszélni, és akkor teljesen elveszek, és nem tudok bekapcsolódni. Szóval sok ilyen kimaradást okozott ez az egész.” (R8)

A diszkriminatív események, mikro- (vagy makro)agressziók – például ha hosszasan bámulják a hallókészüléke miatt – a hallássérült személy számára olyan halmozódó tapasztalatok, melyek hatása összeadódik, és hosszabb távon félénkséghez vagy megnövekedett szociális szorongáshoz vezethet. Nemcsak a bánalmazó, hanem az ignoráns társadalmi környezet is negatívan hathat a hallássérült személy jóllétére.

„Nekem is volt olyan, hogy kinevettek többször. Ezért át tudom élni, milyen volt, amikor csak a végét értetted. De erről nem tehetsz, mert nem volt adott az információ. Nyomot hagy az emberben.” (Fókuszcsoport résztvevője)

„Ha a tömegközlekedésen látják a készüléket, akkor hátrálépnak, arébb mennek, olyan a mimikájuk, ami sértő. Éppen anyukámmal beszéltem, egy kislány megkérdezte az anyukáját, hogy mi van a füle mögött, és az anyukája azt válaszolta, hogy egy hajcsat, és arébb léptek. És szépen mindenki hátrébb állt. Elégé rossz élmény volt.” (Fókuszcsoport résztvevője)

„Repülőtéren is volt ilyen, nem mehetek át a kapun, van egy kártyám, hogy nem mehetek át, de nem engedték, kénytelen voltam átmenni, különben nem engedtek volna fel a repülőre.” (Fókuszcsoport résztvevője)

Az általános iskola, a középiskola és az egyetem között különbség volt a tolerancia, a befogadás és a támogatás tekintetében. A zaklatás, a kirekesztés gyakoribb volt az általános iskolákban, ahol sokszor még a tanárok sem viselkedtek

megfelelő vagy támogató módon. Az intézményekben segítséget és támogatást nyújtottak például az általános iskolai fejlesztőpedagógusok, az SZTE Életvezetési Központja. Az egyes intézményi változásokat megkönnyítette, ha volt már korábbi tapasztalat hasonló érintett diákkal. A legtöbb esetben azonban a segítséget egyénileg és kérésre az oktató/tanár adta meg a diákoknak az órák után, például időt szánva a téma újbóli kifejtésére.

„A családtagjaim biztattak, általános iskolában fel voltak készítve az iskolában, de utána is biztattak, meg a saját elhatározásom és bátorságom is segített. Első alkalommal találkoztam az oktatókkal, utána én elmagyaráztam a helyzetet, és a továbbiakban figyelték rám.” (R2)

„De az esetek 80-90 százalékában el tudtam intézni egymagam, csak ritkán kértem segítséget.” (R2)

„Mivel ugye az én életem során a közoktatáson kívül nem ért olyan impulzus, ami miatt én azt éreztem, hogy kevesebbet érek, mint egy ép halló, meg én egyáltalán nem is gondolom ezt, bennem nincsen ebből önbizalomhiány, nagyon sokszor igazából büszke is vagyok rá. Én úgy gondolom, hogy nekem most is teljes az életem.” (R1)

„Ekkor hallgatótársaim és oktatóim segítségével támaszkodtam. Az esetek 20-30 százalékában kértem segítséget, igyekeztem önálló lenni, hogy egymagam tudjak boldogulni, mert úgy éreztem, hogy utána magamra számíthatok, és erre fel kell készülnöm.” (R2)

Az oktatással kapcsolatos kihívásokat leginkább a (mind a személyes, mind az intézményi) rugalmatlanságnak, valamint a hallássérülés állapotával, az érintett diákok igényeivel kapcsolatos ismeretek és tudatosság hiányának tulajdonították.

„Nagyon maradandó példa volt, hogy én felső tagozatban elkezdtem nagyon a szájról olvasásra hagyatkozni (...) És én hetente mentem haza anyámhoz egy szaktanárral azért, mert én nem nézek a tanár szemébe. Hiába mondta el édesanyám, hogy azért nem néz a szemükbe, mert szájról olvas a gyerek, de semmi, utána ugyanúgy kaptam, és akkor hagyta ezt abba, amikor már apám ment be, hogy akkor itt elég volt.” (R1)

„Vagy ezt például egy ismerősöm mesélte, ő ilyen matekos vonalban van, és ott egyetemen rengeteget írnak táblára, és a tanár végig úgy magyaráz, hogy közben ír a táblára és nem látja a száját, és ez is egy olyan dolog, ami senkinek nem jutna eszébe. Ő ezt például jelezte, és le

volt tojva, tehát nem foglalkoztak vele, és itt is azt látni, hogy nem értik az emberek, hogy nem vagyunk hülyék, csak bizonyos dolgokat sokkal nehezebben teljesítünk, mert például nem látjuk az ember száját, vagy ha egy bizonyos korban történt a hallássérülés, akkor nincs olyan nyelvérzékünk vagy beszédképességünk.” (R1)

A szabadidős tevékenységek – a halló fiatalokhoz hasonlóan – sokszínűek, a csapatsportok kihívást jelenthetnek a sípszó, az utasítások vagy a felszólítások meghallásának nehézségei miatt. A vízi sportok és az úszás nem végezhetőek biztonságosan hallókészülékkel vagy implantátummal, de sokak számára nagyon kellemetlen ezek nélkül a vízben lenni. A közművelődési tevékenységek (színház, mozi, múzeum stb.) nem kerültek említésre az interjúkban.

„Ahhoz, hogy hallássérült vagyok, a szabadidőmnek semmi köze. Szeretek rajzolni, festeni, verseket írok, meg is jelentek online felületen. Tehát a kreatív érdekes módon az, hogy meg is kérdezte tőlem a barátnőm, hogy tudok ilyen jól táncolni. Hát, mondom, amit hallok, épp elég arra, hogy tudjak, a ritmusérzésem annyira kifejtett, hogy tudok. Ahogy hallom a ritmust, tudok táncolni. Két, nem, három hangszerem van. Van egy kisdobom, afrikai stílusú hangzású. Karácsonyra megvettem egy ukulelét, egy kisgítár, annyira érzem, hogy nekem való. Kis lélekhangszer. Pengetek rajta, miután kottáról soha nem tanultam, inkább saját magam kitalálom, ahogy a verseket is.” (R12)

„Játékos voltam a kézilabdában, és akkor még nem volt implantom, és nem hallottam abban a helyzetben a sípolást, és akkor onnantól mondta, hogy nekem a kapuban van a helyem. És akkor frusztrált voltam, hogy nekem ott a helyem, pedig jó lövő voltam, és egy síp miatt nem lehetek játékos. Erre valami megoldást kellett volna találni a tesztanáromnak, de erre nem vállalkozott. Ez megviselt.” (R5)

A hallókészülékek és maga a technológia kritikus kérdés a társadalmi befogadási lehetőségek szempontjából. A technológiához való hozzáférés, a különböző eszközök elérhetősége kulcsfontosságú elemei a kommunikációs nehézségek feloldásának. A legmegfelelőbb technológiai megoldás megtalálása azonban időt és szakértelmet igényel. Emellett a megfelelő eszközhöz is hosszú lehet a hozzászokási idő.

„Jelenleg elég jó hallókészüléket hordok, azóta mindig volt másmilyen is, de amit most viselek, elég jó, mert a telefonapplikációval tudom állítani a magasság-mélyet, attól függ, hogy melyikből mennyi kell, de nem mindig eleendő, mert annyira rossz a hallássérülésem, hogy a beszédértés nehéz.” (R2)

„Az előző hallókészülékemnél nem volt (pótdarab), most már van, mert a régi is megvan, abban csak az egyik hangszórót kéne kicserélni. De az életem során sose volt, ezért is védem annyira, mert tudom jól, hogy ha ez most elromlik vagy eltűnik, akkor vége van.” (R1)

Fejlesztési javaslatok a városi mikrotér számára

A kutatás során magára a kutatási folyamatra való reflexió részeként, kutatócsoporti tagként igen sokat tanultunk a személyközi interakciók, az ún. mikro-inklúzió dinamikájáról (Mihók et al. 2023). E tanulságokat összegezzük alább javaslatok formájában, melyek a városi mikrotér, vagyis az egyéni léptékű inklúzió növelése felé segíthet minket.

Javasatainkkal – a teljesség igénye nélkül – számos ponton kapcsolódunk a hazai szakirodalom azon részéhez, amely a hallássérült személyek esélyegyenlőségével, illetve az akadálymentesítéssel foglalkozik. Ugyanakkor tudatában vagyunk annak is, hogy a gyógypedagógiai és a fogyatékoságtudományi szakirodalom vonatkozó oktatási, kutatási anyagainak integrálása szétfeszítené jelen írásunk kereteit a terjedelmi korlátok, illetve a szerteágazó tudásanyag sokszínűsége miatt. Így a szakirodalmi kapcsolódásokban főként azokra az írásokra koncentrálnunk, amelyek a városi környezetbeli mikro- és mezotér vonatkozásában relevánsak munkánk szempontjából.

A kommunikációs készségek fejlesztése és az interakciók terének megszervezése. A testtartás, az arckifejezés, a nem verbális jelzések tudatosítása kommunikáció közben olyan fontos készség, amelyet fejleszteni kell a hallók esetében. A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége egy online elérhető segédlettel támogatja a halló személyek megfelelő kommunikációját, amelynek fontos eleme a vizualitás hangsúlyozása.³ Tapasztalataink és a szakirodalmi ajánlások szerint a csoportos megbeszélések, interakciók inkluzivitásának biztosításában a tér kialakítása döntő tényező. Mivel a vizuális kommunikáció alapvető szerepet játszik, a térszervezés a vizuálisan hozzáférhető és biztonságosan strukturált hely megteremtéséről szól.

Tudatos bizalomépítés és a biztonságos tér biztosítása. Alapvető fontosságú a résztvevők autonómiájának biztosítása, és annak lehetővé tétele, hogy mindenki szabadon és egyenlően vehessen részt a különböző terekben, amelyek az interakciót szolgálják. A kommunikáció minőségére való folyamatos reflektálás (például gyakran megkérdezni, hogy követhető-e egy beszélgetés) segíti, hogy menet közben tudjunk változtatni a kommunikáción. Ugyanakkor az is fontos, hogy ne legyenek a hallássérült személyek „nyomás alatt”, egy folyamatosan rájuk irányuló figyelem célkeresztjében, mert ez kimondottan zavaróvá válhat az érintettek számára. Alapvető feltétel az őszinte érdeklődés és kíváncsiság, amely segítheti a személyes történetek, megélések, szempontok megosztását. A

bizalom építése nem egyszeri cselekedet, hanem egy hosszabb folyamat, amelynek során minden résztvevő tanul egymásról és önmagáról is, illetve a kapcsolati térről, amiben az interakció zajlik, integrálva a szituatív tudást a közös tanulási folyamatban (Hoffmann, Flamich 2019).

A hatalmi dinamika vizsgálata. A hatalmi aszimmetriák tudatosítása és a hatalmi helyzetek tematizálása alapvető szempont, mely az együttélés, a társadalmi közérzet javítását szolgálja, és amely kutatásunk folyamatában mindig visszatért mint elhagyhatatlan dimenzió az esélyegyenlőség területén (Tóth 2020).

A megfelelő tempó és ritmus kiválasztása. Amikor arra törekszünk, hogy biztonságos teret teremtsünk a történeteink megosztásához, az időkezelés fontos eszközzé válik a folyamatban. Elszigetelődéshez vezethet, ha nem áll valakinek a rendelkezésére elég idő ahhoz, hogy megértse az elhangzottakat, ez pedig gyakori tapasztalat a hallássérült emberek mindennapjaiban. Maga az idő így a hatalom egyik eszközévé válhat, vagyis annál a hatalom, akinél az idő „diktálásának”, a tempó meghatározásának a lehetősége.

Fejlesztési javaslatok a városi mezotér számára

Ami a tágabb társadalmi kontextust illeti, ahogy az előző szakaszokból is kiderült, a társadalmi jóllétet elősegítő tényező a széttagoltság megszüntetése, a kapcsolatok (újra)kötése a személyek, közösségek között („befogadás” helyett újrakapcsolódás) és a „láthatatlan állapot láthatóvá tétele”.

A közvetlen kapcsolatok hiánya a halló és hallássérült közösségek között tudáshiányt és bizalmatlanságot eredményez. Az inklúzió növelésének alapvető eleme az olyan életterek számának növelése, ahol jelentésteli és közvetlen kapcsolatokat lehet kialakítani biztonságos módon személyek, közösségek között. A jelentésteli és a biztonságos itt azt jelenti, hogy a jelen lévő személyek mind láthatóak, vagyis igényeik elfogadottak, és adottak a biztonság megteremtéséhez szükséges idő, illetve a kommunikációs akadálymentesítési lehetőségek.

A hallók nyitottságát elősegíti a hallássérült személyek proaktív, kezdeményező fellépése, igényeik kifejezése. Az emberek általában bizonytalanok abban, hogyan viselkedjenek vagy reagáljanak a hallássérültekkel szemben, de gyakran nyitottan, kíváncsian viszonyulnak, ha a hallássérült személy is nyitottan, hiteles módon lép fel. Ebben az értelemben a hallássérült személy nyitottsága – amely azonban sokszor jelentős kockázatvállalással jár – másokban is növekvő nyitottságot eredményezhet.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy nem lehet elvárni a hallássérült személyektől, hogy önmagukban alakítsák át a társadalmi környezetet, ha a társadalomban nagy az információhiány, vagy ignoráns/bántalmazó a kultúra. Hogyan növelheti a többségi társadalom annak valószínűségét, hogy a hallássérült fiatal vagy felnőtt proaktívan, „képesé téve” (*empowered*) módon tudjon fellépni? A

biztonság megteremtése kulcsfontosságú eleme ennek: biztonságban kell, hogy érezzem magam, hogy kifejezzem magam, hogy megfogalmazzam szükségleteimet, hogy kommunikációs segítséget kérjek. A biztonságot egyrészt úgy lehet biztosítani (a nyilvánvaló tárgyi, fizikai feltételek teljesülése mellett), ha világos információk állnak rendelkezésre a környezet kommunikációs lehetőségeiről, az elérhető szolgáltatásokról stb. (lásd a SZTE Életvezetési Központ tevékenységét, a SINOSZ-szolgáltatások szervezését mint jó gyakorlatokat).

A biztonságot az is elősegíti, ha elegendő időt, türelmet és megfelelő struktúrát biztosítunk ahhoz, hogy mindenki megértse az adott kommunikációt. Azáltal, hogy biztonságos tereket teremtünk a valós kapcsolódásokhoz, nemcsak a hallássérült, hanem a halló személyek bizonytalanságait is enyhíthetjük. A biztonság növelése tehát valójában az egész közösség biztonságérzetét javítja, és ez összességében egy nyugodtabb, türelmesebb és figyelmesebb kommunikációs környezethez vezethet. A bizalom összetett jelenség, amely fokozatosan építhető ki az érintettek biztonságérzetének megteremtésével. Az egyes intézményekkel, például az általános iskolákkal vagy a közhivatalokkal kapcsolatos negatív tapasztalatok sokat elárultak a bizalom törékeny természetéről.

Ahogy több történetből is hallottuk, az egyéni, kitartó érdekérvényesítés eredményezhet pozitív intézményi változásokat. Az intézmények jelentős részét nagyon nehéz átalakítani, de az egyéni és szervezett érdekérvényesítés (aktivizmus) a fokozatos változások felé tereli őket. A (támogató) családi háttér hatalmas erőforrás a fiatalok számára, és az egyik legfontosabb pozitív hajtóerő az egyéni erősödés és fejlődés felé. A családok támogatása és számukra a további (technikai, személyi, anyagi stb.) erőforrások biztosítása alapvető pozitív hajtóerő a társadalmi inklúzióban.

A helyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés a kommunikáció minőségétől függ. A mindennapi tapasztalatok vegyes – pozitív és negatív – helyzeteket mutatnak a kommunikáció minőségét illetően. Az interjúalanyok sokat meséltek együttérző és támogató emberekről a boltokban, postahivatalokban, intézményekben. Általában megkérik az embereket, hogy ismételjék meg, beszéljenek hangosabban vagy lassabban a helyzetek kezelése érdekében. A világiárvány idején komoly problémát jelentettek számukra az arcmaszkok, de sokan említették a pozitív hozzáállást: például az egészségügyi intézményekben vagy hivatalokban dolgozó ügyintézők segítettek nekik azzal, hogy lehúzták a maszkjukat, írott nyelven vagy valamilyen módon vizuálisan elmagyarázták a szükséges információkat.

Ugyanakkor a negatív tapasztalatok is számosak és változatosak voltak. Néhány interjúalany bántalmazó, ítélkező iskolai környezetről mesélt: egyes társaik még csak nem is beszéltek velük! Egy interjúalany arról beszélt, hogy a kommunikáció félreértése miatti frusztrációja miatt szűkebb társadalmi körrel rendelkezett, mint mások. Sok interjúalany hangsúlyozta, hogy a zajos környezet drámaian csökkenti a hallóképességet, különösen az emberi beszéd megértését. Egy interjúalany megemlítette a postahivatalokban jelentkező problémákat, ahol egy műanyag paraván választja el a hivatalnokokat az ügyfelektől, de ettől a hangok

rezonálnak és nehezen felfoghatók. A másik ember fecsegése, a megfelelő artikuláció hiánya, a lassú beszéd, a motyogás nyilvánvalóan lehetetlenné teszi a kommunikációt a hallássérült emberek számára.

A *foglalkoztatás nagyon jelentős kihívás*, kutatásunkban a második legmagasabbra rangsorolt kutatási kérdés a munkaerőpiacra vonatkozott. A munkára való jelentkezés során néhány interjúalany nem könnyen tetten érhető, de érzékelhető diszkriminációról számolt be. A legnagyobb kihívást akkor tapasztalták, amikor zajos környezetben dolgoztak, például építkezéseken vagy zsúfolt rendezvényeken. Az online megbeszélések nagy kihívást jelenthetnek és további segítséget igényelnek. Két interjúalany védett, akkreditált munkahelyen dolgozott, ahol törvényi kötelezettség a befogadó környezet biztosítása, ami biztonságosabbá és könnyebbé tette a megbirkózást a munkahelyi kihívásokkal. Egy interjúalany említette a fizikai munka problémáját, mivel az erős izzadás megnehezíti a hallókészülékek viselését (belső elektronikai alkatrészek meghibásodását okozhatja).

A fent említett szempontok miatt a kommunikációs kihívások negatív hatást gyakorolhatnak a hallássérült emberek *társadalmi kapcsolatépítési lehetőségeire*. Bár lehetnek tényleges találkozóhelyek, a kommunikációs kihívások kizáró hatása sokszor ahhoz vezethet, hogy a hallássérült fiatalok nem nagyon motiváltak arra, hogy halló társaikkal találkozzanak. Nincsenek olyan események vagy helyek, amelyek kifejezetten inkluzív, illetve integráló környezetet biztosítanak a halló és a hallássérült fiatalok számára. A siketek esetében jelnyelvi ismeretek vagy tolmácsok nélkül a jelnyelvi használókkal való kapcsolatfelvétel nehezített lehet.

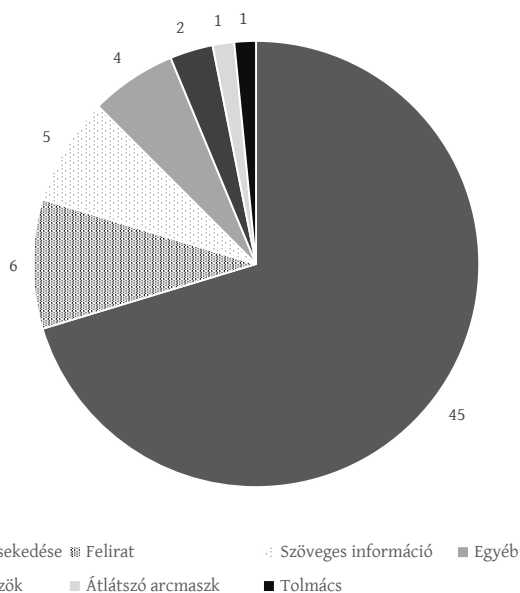
A Spotteron-alkalmazásban is meg lehetett jelölni, hogy az egyes helyszínek (például iskola, posta, munkahely, kávézó) esetében mi az akadálymentesítés legfontosabb tényezője. Az eredményeket a 2. ábrán láthatjuk.

Ezek alapján az akadálymentesség legfontosabb tényezője más emberek viselkedése. Ezt támasztja alá egy interjúrészlet is, amely szerint a nagyothallók egy adott helyzetben *"először szubjektíven nézik a dolgokat, és megfigyelik, hogy kitől kaphatnak empatikusan segítséget, ki nem nézi le őket csak azért, mert nagyothallók, és csak ezután veszik figyelembe az egyéb tényezőket, mint például a jelzések, szöveges információk stb."* (R2)

A feliratok, írásbeli információk is az akadálymentesítés lényeges elemei lehetnek, akár csak a digitális eszközök, a jelnyelvi tolmács. Bármilyen arcmasz használata nagyon megnehezíti a kommunikációt, erre megoldást jelenthet az átlátszó arcmasz, amely azonban bepárásodhat, ha csak nincs speciális folyadékkal bevonva – de ez a felhasználó számára egészségügyi kockázatot jelenthet, ha a vegyi anyag a száján vagy az orrán keresztül bejut a szervezetébe.

A különböző helyszínekre vonatkozóan több fejlesztési lehetőséget is megfogalmaztak az adatfelvevők, melyek a kommunikációs akadálymentesítés egy részletét hangsúlyozzák. Kávézók és éttermek esetén például sokat segítené, ha a hűtőberendezések zajszintjét csökkenteni lehetne. Emellett megfogalmazódott igény arra is, hogy csendesebb ülőhelyek, sarkok álljanak rendelkezésre,

2. ábra: Akadálymentes infrastruktúra tényezői
Factors of accessible infrastructure

Forrás: Spotteron-eredmények alapján saját szerkesztés

ahol zavartalanabb lehet a kommunikáció. Az üzletekben, közintézményekben, piacon a plexiüvegek rontják a hangok és a mimika érzékelését a hallássérült ügyfelek és az ügyintézők között. Az emberi viselkedés jelentőségét hangsúlyozzák azok a javaslatok, melyek az ügyintézők, eladók érzékenyítését, tájékoztatását szolgálják. Lényeges az átlátható és részletes tájékoztatás biztosítása a hallássérültek számára, ez szintén hangsúlyos javaslatként jelent meg az applikáció szöveges adatai között.

Összegezve az eddigieket, a kutatás eredményeként megfogalmazott javaslatok azt mutatják, hogy az ismeretátadás a hallássérült személyek helyzetéről, szükségleteiről, sajátos tapasztalatairól stb. kulcsfontosságú tényező a társadalmi befogadásban. Ez alapvetően minden életterületre kiterjedő információátadást jelent és egy olyan szemléletet, amely a társadalmi újrakapcsolódást segíti elő. A közösségépítés, a halló és hallássérült emberek – és e csoporton belül a nagyothallók és a siketek közötti – kapcsolat kialakítása, támogatása erre lehetőséget adó városi terek biztosításával ösztönözhető. Specifikusan az oktatási tereket tekintve például a felnőttképzés területén (nem csak hallássérült személyekre vonatkozóan) Hangya (2024) tanulmánya hangsúlyozza annak az ismeretátadásnak a fontosságát, mely alapvetően új tartalommal töltheti meg a fogyatékossgal élőkről alkotott képet. Hangya és Mecséri (2017) írása pedig a munkaerőpiaci

inklúzió területén mutat be egy jó gyakorlatot a SINOSZ és a Szerencsejáték Zrt. együttműködésében, melynek egyik lényeges eleme volt a munkaadói attitűdben bekövetkezett változás elősegítése, amit a tanulásra való nyitottság tett lehetővé. Az attitűd mellett a technológiai eszközök és lehetőségek (például tolmácsszolgálat online biztosítása jelnyelvhasználók esetében, lásd Kontakt Tolmácsszolgálat, <https://skontakt.hu/>) is alapvető elemei az akadálymentesség biztosításának. A diagnosztika és az általános orvosi tudatosság növelése szintén fontos terület a releváns szolgáltatók esetében. Magas színvonalú audiológiai szaksegítség biztosítása és a lehető legjobb hallásjavítást szolgáló technológiai megoldás megtalálása a jóllét növelésének alapvető tényezője.

Diszkusszió

Esetünkben a „társadalmi befogadás” úgy fogalmazódott meg a közös kutatási folyamat során, hogy a szabad és világos kommunikáció révén a hallássérült személyek autonóm módon részt vehetnek a közösség életében. A társadalmi befogadás legfontosabb negatív aspektusa a kommunikációs össze nem illés vagy hiba megtapasztalása. Az elszigetelődés a kommunikációs félreértések következménye, így sok esetben a halló és hallássérült személyek nem tudnak spontán és hiteles módon kapcsolatot teremteni egymással.

Kutatásunk fókuszja és folyamata nagyon összetett volt, ahogy az a társadalomtudományok esetében várható is. Az olyan összetett kérdések vizsgálata, mint a társadalmi befogadás, azt jelenti, hogy fel kell készülnünk sok homályosságra, bizonytalanságra, kiszámíthatatlan fordulatokra, késlekedésre. Ez felveti a kérdést, hogy milyen civil tudományos megközelítés képes kezelni ezeket a nehézségeket. Tapasztalataink szerint a civil társadalomtudománynak nagyon rugalmasnak kell lennie, mind elméleti, mind módszertani vonatkozásban, ami sok időt és sok innovációt igényel.

Az összetettséget mutatja a kutatás átfogó, nagy kutatási kérdésének (mely egyben a cikk kutatási kérdése is) és a szűkebb, konkrétabb (a kutatócsoporttal közösen megfogalmazott) kutatási kérdéseknek a viszonya. A tágabb kutatási kérdés – milyenek a szegedi hallássérült fiatalok társadalmi befogadással kapcsolatos élményei – vonzó volt a kutatócsoport számára, a “társadalmi befogadás” volt a hívószó, amivel a kutatócsoport tagjait toboroztuk. A szűkebb kutatási kérdések meghatározására két okból került sor. Egyrészt a részvételiség megkövetelte tőlünk, hogy olyan kutatási kérdéseket alkossunk, melyeket alaposan megvittunk és megalapoztunk a kutatócsoport résztvevőivel. Másrészt a szűkebb kérdések külső projektvárásként fogalmazódtak meg velünk szemben. A projektnek előre meghatározott része volt a digitális adatgyűjtés, amihez kutatási kérdéseket kellett alkotnunk.

Talán ez a külső kényszer volt az oka, hogy a Spotteron-alkalmazás nem bizonyult motiválónak és vonzónak a fiatalok számára, annak ellenére, hogy a fejlesztők sok erőfeszítést tettek az alkalmazás fejlesztésébe. Így a Spotteron-applikációval kapott adatok nem voltak reprezentatívak, és az alkalmazásból szerzett kvantitatív adatok nem elemezhetők szigorú módszertani érvényességgel. A kvalitatív adatok – szöveges benyomás megfogalmazása az egyes helyszíneken – viszont sok tanulsággal szolgáltak.

A kutatás legfontosabb korláta részvételi szempontból az, hogy a bevont fiatalok köre erősen szűkült: túlnyomórészt magasan kvalifikált, egyetemista, szóbeli-írásbeli magyar nyelvet használó nagyothalló fiatalok tapasztalatai jelentek meg a közös munkánkban. A fiatalabb, alacsonyabb iskolai végzettségű, illetve jelnyelvhasználó csoportokkal alig vagy csak a projekt vége felé tudott a kutatócsoport kapcsolatot építeni. Így a "hallássérült fiatalok" tapasztalatai nem reprezentatívan, hanem egy privilegizált részhalmazon keresztül jelennek meg. Mindezek mellett a folyamat idő- és pályázatfüggő volt, viszonylag kis létszámú csoporton zajlott, ami inkább esettanulmányjellegű, mintsem általánosítható képet ad.

Az érvényességet ugyanakkor erősíti, hogy a kutatási kérdéseket, az interjú vezérfonalát és az értelmezést mi, a résztvevők közösen alakítottuk, több adatforrást (interjúk, fókuszcsoportok, Spotteron-szövegek, reflexiós naplók, Valóságlaborok) trianguláltunk, és folyamatosan reflektáltunk a csoport tagjainak jóllétére és a csoportban fennálló hatalmi viszonyokra. Ezt viszont részben gyengítheti, hogy a kutatók egyben résztvevők is voltak: a közös kutatócsoport, az intenzív bizalomépítés és az „együtt tanulás” növelheti a pozitív élmények túlhangsúlyozását. A halló akadémiai kutatók reflexiós naplói segítik a módszertani önreflexiót, ugyanakkor be is zárhatják az értelmezést egy szűk, „belső” nézőpontba. A kettős szerep – kutatóként és közösségi tagként – egyszerre teszi mélyen kontextusérzékennyé és sérülékennyé az érvényességet. Úgy gondoljuk, a normatív állítások, fejlesztési javaslatok megfogalmazásakor hitelesen adtunk hangot egy sérülékeny társadalmi csoportnak, ugyanakkor konvencionális kutatómódszertani szempontból ezek az eredmények korlátozottan általánosítható.

Kutatásunk a részvételi városfejlesztés és a fogyatékoságtudomány metszéspontjában helyezkedik el. Korlátai ellenére a folyamat alátámasztotta a részvételi módszerek szakirodalomból ismert előnyeit: a sérülékeny társadalmi csoportok „képesé tételét” (empowerment) és a hatalmi dinamikák lebontását (Albert 2021; Albert et al. 2021; Csanádi et al. 2010). Fogyatékoságtudományi szempontból kutatásunk a kritikai fogyatékoságtudományhoz tartozik, mely szerint a társadalmi struktúrák megváltoztatása legalább annyira fontos, mint az egyén funkcióinak kiterjesztése (Tóth 2020). Emellett rávilágítottunk egy kevésbé vizsgált területre: kutatásunk a szokásosan vizsgált oktatás és munkaerőpiac mellett az élet egyéb területeit (például emberi kapcsolatok, szabadidő) is vizsgálta.

Az egyetemi kutatók képviselőként megfogalmazhatjuk, hogy megváltozott a társadalmi befogadásról alkotott felfogásunk. A befogadás mint egyirányú folya-

mat helyett személyes megélésünk az volt, hogy a civil társadalomtudományi kutatásban hallóként és hallássérültként „összekapcsolódtunk egymással”, az "ők" (mint hallássérült személyek) „képessé tétele” valójában a „mi” mint halló személyek képessé tételét is jelenti, hiszen a csoport hálózata együttesen változik a folyamatban. A „befogadás” ilyen módon az összes érintett szereplő közös és egymástól függő transzformációjaként fogalmazható újra, ahol a kapcsolatok (újra) létrejönnek, és a közösség töredezettsége csökken. A civil társadalomtudomány olyan teret hozott létre, ahol ez az átalakulás végbe tudott menni. Ez a tudomány-módszertan tehát képes megmutatni, hogy milyen társadalmi átalakításokra van szükség a jelenlegi társadalmi struktúrák okozta kirekesztések felszámolásához.

Jegyzetek

- 1 <https://josefvaros.hu/>
- 2 <https://jarokelo.hu/>
- 3 <https://sinosz.hu/hasznos/kommunikacios-tippek/>

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészítéséért köszönettel tartozunk a Közös Jelek kutatócsoport további tagjainak: Erdélyi Lászlónak, Gálné Gabriellának, Halasi Leventének, Krizsák Daniellának, Molnár Reginának, Rácz Hajnalkának, Szabó Istvánnak, Szél Anikónak és Tóth Franciskának.

A kutatás az Empowering Youth and Co-creating Social Innovations and Policymaking through Youth-focused Citizen Social Science (No101005931) projekt keretében, a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának támogatásával készült. Ezúton is köszönjük a projekt nemzetközi konzorciuma tagjainak a megteremtett alkotó és támogató légkört!

Irodalom

- Albert, A. (2021): Citizen social science in practice: the case of the Empty Houses Project. *Humanities and Social Sciences Communications*, 1., 70. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00755-4>
- Albert, A., Balázs, B., Butkevičienė, E., Mayer, K., Perelló, J. (2021): Citizen Social Science: New and Established Approaches to Participation in Social Research. In: Vohland, K., Land-Zastra, A., Ceccaroni, L., Lemmens, R., Perelló, J., Ponti, M., Samson, R., Wagenknecht, K. (eds.): *The Science of Citizen Science*. Springer International Publishing, Cham, 119-38.
- Bajmócy, Z., Mihók, B., Gébert, J. (2022): Furthering social justice for disabled people. A framework based on amartya sen's capability approach. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Sociologia*, 1., 69-84. <https://doi.org/10.2478/subbs-2022-0003>.
- Balatoni, I., Bencsik, E., Varga, Á.G., Szulc, A.M., Csernoch, Z. (2023): Sports habits of hearing impaired people in the Northern Great Plain region of Hungary. *GeoSport for Society*, 2., 85-97. <https://doi.org/10.30892/gss.1905-099>
- Bartha Cs., Hattyár H. (2002): 'Szegregáció, diszkrimináció vagy társadalmi integráció? - a magyarországi siketek nyelvi jogai. In: Kontra M., Hattyár H. (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*. Tele-

- ki László Alapítvány, Budapest, 73-123.
- Cinderby, S. (2010): How to Reach the 'Hard-to-reach': The Development of Participatory Geographic Information Systems (P-GIS) for Inclusive Urban Design in UK Cities. *Area*, 2., 239-51. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2009.00912.x>
- Csanádi G., Csizmady A., Kőszeghy L. (2010): Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban. *Tér és Társadalom*, 1., 15-36. <https://doi.org/1017649/TET.24.1.1293>
- Gébert J., Mihók B., Juhász J., Bajmócy Z., Méreiné Berki B. (2022): Hallássérült fiatalok helyzetének megismerése kvalitatív módszerekkel. *Replika*, 124., 157-175. <https://doi.org/10.32564/124.7>
- Hangya D. (2024): Fogyatékosággal élő emberek felnőttképzési és karrierlehetőségeinek vizsgálata. *Fogyatékoság és Társadalom*, 2., 37-61. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2024.2.4>
- Hangya D., Mecseri J. (2017): „Legyen szerencsénk máskor is” A SINOSZ és a Szerencsejáték Zrt. jó gyakorlata siket és nagyothallók személyek foglalkoztatásában. *Opus et Educatio*, 3.
- Hoffmann R., Flamich M. (2019): A fogyatékosághoz tartozók emancipatív, elméleti és gyakorlati kontextusai. In: Katona V., Cserti-Szauer Cs., Sándor A. (szerk.): *Együtt oktatunk és kutatunk!* ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest, 35-48.
- Holecz M., Ökrös F., Bartha Cs. (2017): A siketek és a nagyothallók munkaerőpiaci és személyes sikerének nyelvi és nyelvi szocializációs tényezői. *Anyanyelv-pedagógia*, 3., 5-26. <https://doi.org/10.21030/anyp.2017.3.1>
- Kósa Á., Lovász L., Tapolczay G. (2005): *A hallássérült személyekre vonatkozó jog áttekintése*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány
- Málovics Gy., Juhász J., Méreiné Berki B., Tóth J. (2017): Kinek a részvétele? Mélyszegény társadalmi csoportok való részvételi lehetősége a helyi fejlesztési döntésekben. In: Bajmócy Z., Gébert J., Málovics Gy. (szerk.): *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress, Szeged, 161-88.
- Mihók, B., Juhász, J., Gébert, J. (2023): Slow science and “caring” research – the transformative power of collaborative research with hard of hearing youths. *International Journal of Action Research*, 2., 157-73. <https://doi.org/10.3224/ijar.v19i2.06>
- Nussbaum, M. (2002): Capabilities and Social Justice. *International Studies Review*, 2., 123-35. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00258>
- Purdam, K. (2014): Citizen social science and citizen data? Methodological and ethical challenges for social research. *Current Sociology*, 3., 374-92. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00258>
- Sándor, A., Cserti-Szauer, Cs., Katona, V. (2023): The Role of Participatory Instructors in Hungarian Higher Education Results of a Qualitative Research to Support the Voices of Disabled People in Academia. *The International Journal of Disability and Social Justice*, 1., 60-79. <https://doi.org/10.13169/intljofdissojus.3.1.0060>
- Sen, A. K. (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Európa Kiadó, Budapest
- Sintomer, Y., Herzberg, C., Röcke, A. (2008): Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges. *International Journal of Urban and Regional Research*, 1., 164-78. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x>
- Tóth M. B. (2020): A kritikai fogyatékosághoz tartozó hatalomfelfogásról. *Fogyatékoság és Társadalom*, 1, 34-42. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2020.1.3>
- Tuza B. (2025): Kultúravezérelt városfejlesztés és társadalmi részvétel: tapasztalatok a Margit-negyedből. *Tér és Társadalom*, 3., 179-98. <https://doi.org/10.17649/TET.39.3.3606>
- Tuza B., Kovács Z. (2024): A részvételi demokrácia kihívásai a városfejlesztésben - Budapesti tapasztalatok. *Civil Szemle*, 4., 133-50. <https://doi.org/10.62560/csz.2024.04.7>